

חמודי שי

על התורה והמועדים

הגנינים ורעינות מחודשים בדרך הדרוש והמוסר בפרשת השבוע | גליון ל"ג | פרשת עקב תשפ"ו

ברכת המזון: הודאה על מתנת ארץ ישראל

התורה מצווה: "וְאָכַלְתָּ וְשָׂבַעְתָּ וּבֵרַכְתָּ אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ עַל הָאָרֶץ הַטֹּבָה אֲשֶׁר נָתַן לָךְ" (דברים ח, י). פסוק זה הוא המקור מהתורה לחובת ברכת המזון לאחר ארוחה משביעה. אולם קריאה מדוקדקת מגלה שהתורה מלמדת משהו עמוק הרבה יותר. היא אינה מצווה אותנו פשוט לברך את ה' על המזון שאכלנו, אלא היא מצווה אותנו לברכו "על הארץ הטובה אשר נתן לך". הארוחה הדשנה היא רק ההזדמנות לברכת הארץ, ההתמקדות היא על מתנתו הגדולה-ארץ ישראל.

"נודה לך... על שהנחלת לאבותינו ארץ חמדה טובה ורחבה... ועל ברייתך שחתמת בבשרנו, ועל תורתך שלמדנו... "אנו מודים לה' לא רק על פרנסתנו הגשמית, אלא גם על הברית שכרת עם אבותינו, והמתנות הטובות של ארץ חמדה טובה ורחבה; ועל תורתו שלמדנו, ואחר כל זה הברכה מסתיימת: "ברוך אתה ה', על הארץ ועל המזון", הארץ קודמת למזון, ממש על משקל לשון התורה עצמה: "...וברכת את ה' אלקיך על הארץ הטובה אשר נתן לך". מזווית ראייה זו ברכת המזון היא הרבה יותר מברכה הנאמרת לאחר ארוחה. כל ארוחה הופכת להזדמנות לאשר מחדש שפרנסתנו הגשמית אינה נפרדת ממישמתנו הרוחנית כעם ה'. באופן מרשים, התורה אינה מגדירה את המצווה כברכת ה' על המזון. אלא היא מגדירה אותה כברכת ה' "על הארץ הטובה". המזון משביע את גופנו, אך הברכה מכוונת את תשומת לבנו למקור הברכה ולמתנת הברית שעל ידה ה' מקיים את עמו.

א

ברכת המזון

וקריאת שמע: השתי תפילות קבועות של התורה

אנו רגילים לחשוב על תפילה כעל התפילות הקבועות של שחרית, מנחה ומעריב מדי יום. אולם לפי כל הדעות התפילות הקבועות האלו, זמן ונוסחתן, הן מדרבנן. בפרשתנו התורה מחייבת שתי תפילות יומיות: ברכת המזון והפרשה השנייה של קריאת שמע (אפילו לסוברים שפרשה שנייה אינה מה"ת, מ"מ הרבנן הוסיפו אותה כנוסח הקבוע של קריאת שמע שהיא תפילה קבועה מהתורה).

עניין התפילה מופיע הרבה בפרשתנו. בפרשה מתאר משה רבינו את תפילתו הנרגשת בעד כלל ישראל לאחר חטא העגל הזהב: וְאַתְּ פִּלֵּל אֶל ה' (ט, כו). הוא משתמש בשורש פלל, שממנו נגזר המילה תפילה. התפילות הקבועות נתקנו מאוחר יותר על ידי חז"ל, אך בפרשת עקב ישנן החובות היומיות הנצחיות של תפילה שהן מדאורייתא. מה שבוטל במיוחד הוא ששתי מצוות אלו חולקות נושא משותף מדהים. שתיהן מתמקדות בארץ ישראל. ברכת המזון מלמדת אותנו להודות לה' על מתנת ארץ ישראל, ואילו קריאת שמע מלמדת אותנו כיצד אנו זוכים להאחז בארץ ישראל. יחד, שתי התפילות המחויבות מדאורייתא מגדירות מידי יום את יחסנו עם הארץ שה' הבטיח לאבותינו.

עניינים שנתבאר

א

ברכת המזון וקריאת שמע: השתי תפילות קבועות של התורה -----
ברכת המזון: הודאה על מתנת ארץ ישראל -----
קריאת שמע: שימור מתנת ארץ ישראל -----
ממזון גשמי להתעלות רוחנית

ב

השתי פנים של הלוחות: אבנים וברית -----
הפן הגשמי והפן הרוחני -----
מה באמת שבר משה -----
קשר בלתי שביר

ג

יראת ה': השער לאהבת ה' -----
גישת רש"י: מערכת יחסים נצחית ---
גישת האברבנאל: יראה כאחריות מוסרית -----
גישת המלבי"ם: לחיות תמיד בנוכחות ה' -----
גישת הכלי יקר: מדוע היראה היא "דבר קטן"? -----
גישת האור החיים: יראה כמפתח לאהבה -----
קריאת שמע: המעבר מיראה לאהבה -----
החידוש היומיומי -----
ה' רק מבקש חיבור איתנו

השמירה על הקשר שלנו עם ארץ ישראל

קריאת שמע: שימור מתנת ארץ ישראל

התפילה היומית השנייה שהתורה מחייבת היא קריאת שמע. בניגוד לברכת המזון הנאמרת לאחר ארוחה, קריאת שמע מלווה אותנו בתחילתו ובסופו של כל יום, וּבְשִׁכְבְּךָ וּבְקוּמְךָ (דברים ו, ז). הפסוק הראשון של קריאת שמע מכריז על אחדותו וריבונותו המוחלטת של ה'; אנו מקבלים עול מלכות שמים. לאחר זה אנו מצווים לאהוב אותו בכל לבבנו: וְאַהֲבָתְךָ אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ בְּכָל לְבָבְךָ וּבְכָל נַפְשְׁךָ וּבְכָל מְאֹדְךָ (דברים ו, ה).

הפרשה השנייה, הנמצאת בפרשה שלנו, ממשיכה נושא זה ומתארת את יחסי הברית בין ה' לכלל ישראל: וְהָיָה אִם שָׁמַעְתָּ שְׁמִיעוּ אֶל מִצְוֹתַי אֲשֶׁר אֲנִי מֵצִוֶּה אֶתְכֶם הַיּוֹם, לְאַהֲבָה אֶת ה' אֱלֹהֵיכֶם וּלְעֲבֹדוֹ בְּכָל לְבַבְכֶם וּבְכָל נַפְשְׁכֶם (דברים יא, ג). פסוק זה מלמד שיש לנו עם ה' בא לידי ביטוי לא רק באמונה ובאהבה, אלא גם בקיום נאמן של מצוותיו. כמו בברכת המזון, הפרשה השנייה של קריאת שמע מציבה את ארץ ישראל במרכז. ראשית, התורה מזהירה מפני סטייה מה' ואחרי עבודה זרה, והתוצאות הקשות: וְאִבַּדְתֶּם מְהֵרָה מֵעַל הָאָרֶץ הַטֹּבָה אֲשֶׁר ה' נָתַן לָכֶם (דברים יא, יז) הפרשה מסיימת בהבטחת ה' על שמירת מצוותיו: לִמְעַן יִרְבוּ יְמֵיכֶם וַיְמִי בְּנֵיכֶם עַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּע ה' לְאַבְתִּיכֶם לֵאמֹר לָהֶם, כִּימֵי הַשָּׁמַיִם עַל הָאָרֶץ (דברים יא, כא). פסוקים אלו מגלים שארץ ישראל אינה רק המקום שבו המצוות נשמרות ומתקיימות, אלא היא עצמה חלק מהברית בין ישראל לאביהם שבשמים. המשך החזקתנו בארץ תלוי בנאמנותנו לה' ולתורתו. ברכת המזון מלמדת אותנו להודות לה' על מתנת ארץ ישראל, וקריאת שמע מלמדת אותנו כיצד לשמור על מתנה זו. אחת מבטאת הודאה על הארץ שה' נתן לנו. השנייה מחדשת את קבלת עול מלכות שמים ואת מחויבותנו למצוות שבאמצעותן אנו זוכים להחזיק בארץ הזאת. אלו הן שתי התפילות שהתורה מחייבת מדי יום. אחת מביטה אחורה בהכרת תודה. השנייה מביטה קדימה במחויבות. בכל יום הן מזכירות לנו שיחסנו עם ארץ ישראל מתקיים, הן בהודאה, והן בקיום נאמן של ברית ה'.

המסר הנצחי של משה בהדגשה חוזרת על ארץ ישראל הוא אחד הנושאים המרכזיים של ספר דברים. משה רבינו מדבר אל הדור העומד להיכנס לארץ ישראל בפעם הראשונה. אולם דבריו אינם מיועדים לדור ההוא בלבד. הספר פותח: "אֵלֶּה הַדְּבָרִים אֲשֶׁר דִּבֶּר מֹשֶׁה אֶל כָּל יִשְׂרָאֵל" (דברים א, א). משה פונה לכלל ישראל לדורותיו, לכל דור שיחיה אי פעם בארץ ישראל או יכמה לשוב אליה. לאורך ספר דברים הוא מלמד שארץ ישראל היא הרבה יותר ממקום מגורים של עם ישראל, היא המקום שבו הברית בין ה' לעמו מוצאת את ביטויה המלא ביותר. רעיון זה נדון ברמב"ן (ויקרא יח, כה; דברים יא, יח). אף שאנו חייבים לקיים מצוות בכל מקום שאנו נמצאים, קיומן השלם מתממש בארץ ישראל. מצוות מסוימות, כגון תרומות, מעשרות ושמטה, תלויות מהותית בארץ, אך אפילו המצוות שאינן תלויות הארץ כוחן יפה יותר בהרבה בארץ מנאשר בחו"ל. ארץ ישראל היא הסביבה הטבעית לחיי הברית של כלל ישראל, שם התורה חיה בביטויה הלאומי המלא ביותר. הבנה זו מאירה באור חדש את שתי התפילות היומיות שהתורה קבעה. ברכת המזון מלמדת אותנו להודות לה' על מתנת ארץ ישראל. קריאת שמע מלמדת אותנו שהזכות להמשיך ולדור בארץ ישראל תלויה בקיום נאמן של מצוותיו. יחדיו הן מסכמות את מסרו של משה לאורך ספר דברים.

ארץ ישראל היא גם מתנה יקרת ערך וגם אחריות קדושה. היא ניתנת בחסדו של ה', אך הנאתה המתמשכת תלויה בכך שנישאר נאמנים לברית שכרת עם אבותינו. אפילו בתקופות גלות, שתי התפילות היומיות הללו שומרות על קשרנו לארץ ישראל. בכל פעם שאנו אומרים ברכת המזון, אנו מכירים במתנת ה' של הארץ הטובה. בכל פעם שאנו אומרים קריאת שמע, אנו מאשרים את אמונתנו ומחדשים את מחויבותנו למצוות שבאמצעותן אנו זוכים לדור בארץ ההיא. לכן ראוי שבברכת המזון אנו מסיימים בתפילתנו הלבבית: "וּבִנְיָה יְרוּשָׁלַיִם עִיר הַקֹּדֶשׁ בְּמִהְרָה בְּיָמֵינוּ. בָּרוּךְ אַתָּה ה' בּוֹנֵה בִּרְחֻמֶּיךָ יְרוּשָׁלַיִם, אָמֵן". הכרת התודה שלנו על מתנת ארץ ישראל מובילה באופן טבעי לכמיהתנו לבניינה המלא. אפילו כשאנו מפוזרים בעולם, תפילותינו היומיות מכוונות תמיד את לבנו לעבר ירושלים ומזכירות לנו שלעולם לא נאבד את הבטחת ה' לאבותינו.

מוקדם יותר בפרשה מלמדנו משה רבינו:

"לֹא עַל הַלֶּחֶם לְבַדּוֹ יְחִיָּה הָאָדָם, כִּי עַל כָּל מוֹצֵא פִי ה' יְחִיָּה הָאָדָם" (דברים ח, ג). השפת אמת (תרמ"ט) מסביר שמזון גשמי אינו מטרה לעצמה בלבד. הגוף מתקיים דרך המזון הגשמי, ומכוח הברכות על המזון מתגלות ההשפעות הרוחניות הטמונות במזון שמכוחן הנשמה עובדת את ה'. אפילו המעשים הגשמיים ביותר בחיים נועדו להתעלות ולהפוך לעבודת ה'. תובנה זו מציגה את ברכת המזון באור חדש. אנו איננו מודים לה' רק משום שאכלנו, אלא אנו מכירים, וגורמים לכך, שפרנסתנו הגשמית תאפשר לנו לקיים את ייעודנו הרוחני. נמצאנו למדים שהארוחה היומית הופכת להזדמנות להכיר טובה לא רק על המזון שמקיים אותנו, אלא גם בברית, בתורה, ובהאָרץ הַטּוֹבָה שבאמצעותן ה' מאפשר לכלל ישראל לממש את שליחותו האלוקית.

אותו עיקרון הוא נשמת התפילה. אף שהחובה הקבועה של תפילותינו היומיות נתקנה על ידי חז"ל, התורה מלמדת שהמטרה העליונה של עבודת ה' היא: **"לְאַהֲבָה אֶת ה' אֱלֹהֶיכם וּלְעֲבֹדוֹ בְּכָל לְבַבְכֶם וּבְכָל נַפְשְׁכֶם"** (דברים יא, ג), זוהי נשמת התפילה, ולרמב"ם היא אפילו מחייבת את עצם עיקרון התפילה מן התורה (עיין ספר במצוות עשה ה', הלכות תפילה פרק א' הלכה א'). כאשר תפילתנו נאמרת באהבת ה' אמיתית, כוונה כנה, ודבקות, היא הופכת להרבה יותר מקיום חובה רבנית, היא מתלבשת בצורת עבודת ה' של התורה - **"וּלְעֲבֹדוֹ בְּכָל לְבַבְכֶם"**. הדבר משתקף באמרה הידועה:

ישראל ואורייתא וקודשא בריך הוא חד הוא (ע"פ הזוה"ק ח"ג דף עג). ככל שיהודי קושר עצמו יותר לה' באמצעות תורה, מצוות, ותפילה, כך כל היבט בחייו מתאחד יותר עם אותה מטרה אלוקית. אכילה מתעלה מעבר למזון גשמי. תפילה מתעלה מעבר לחובה. אפילו תפילה שחובה רבנית יכולה להגיע לדרגת הקשר הגבוהה ביותר עם ה'. כל מעשה, אפילו גשמי, הופך להזדמנות נוספת להעמיק את הקשר עם ה'. דבר

זה מחזיר אותנו לסיום ברכת המזון. לאחר שהודינו לה' על מתנותיו ואישרנו מחדש את מחויבותנו לבריתו, אנו מסיימים:

וּבִנְהָ יְרוּשָׁלַיִם עִיר הַקֹּדֶשׁ בְּמַהֲרָה בְּיָמֵינוּ. בָּרוּךְ אַתָּה ה', בּוֹנֵה בְּרַחֲמָיו יְרוּשָׁלַיִם. אָמֵן.

זו שיאה של התעלות רוחנית! אנו מודים לה' על מתנת ארץ ישראל, אנו מחדשים בכל יום את נאמנותנו לה', לתורה ולמצוות שבאמצעותן אנו זוכים לדור בארץ ישראל. אנו מעלים את חיינו הגשמיים לעבודת ה' באמצעות דבקות. ולבסוף, אנו מכוונים את לבנו לעתיד, ומתפללים על בניין ירושלים והגשמתה המלאה של ברית ה' עם עמו. לפיכך, שתי התפילות היומיות של התורה הופכות להרבה יותר מחובות יומיות. יחדיו הן מלמדות אותנו כיצד לחיות בהכרת תודה, באחריות, בקרבה לה' ובתקווה. הן מזכירות לנו שכל ארוחה, כל אמירת קריאת שמע וכל תפילה לבבית היא צעד נוסף לחיזוק יחסנו עם ה', עם תורתו ועם מתנתו הנצחית של ארץ ישראל. **וּבִנְהָ יְרוּשָׁלַיִם עִיר הַקֹּדֶשׁ בְּמַהֲרָה בְּיָמֵינוּ. אָמֵן.**

ב

השני פנים של הלוחות: אבנים וברית

בהמשך הפרשה, משה רבנו מתאר את עלייתו להר סיני לקבלת הלוחות, ירידתו מההר, ושבירתן. בולט במיוחד שהוא חוזר ומכנה אותם בשני שמות שונים: פעם **"לַחַת הָאֲבָנִים"**, ופעם **"לַחַת הַבְּרִית"**, ובשני מקומות הוא מצרף את שני השמות גם יחד באותו פסוק!

"וְאַעַל הָהָרָה לְקַחַת לַחַת הָאֲבָנִים, לַחַת הַבְּרִית אֲשֶׁר כָּרַת ה' עִמָּכֶם" (דברים ט, ט).

וַיֵּתֶן ה' אֵלַי אֶת-שְׁנֵי לוחות הָאֲבָנִים כְּתוּבִים בְּאֶצְבַּע אֱלֹקִים וַעֲלִיָּהֶם כָּכָל-הַדְּבָרִים אֲשֶׁר דִּבֶּר ה' עִמָּכֶם בְּהָרַ מִתּוֹךְ הָאֵשׁ בְּיוֹם הַקֹּהֵל" (דברים ט, י).

"וַיְהִי מִקֵּץ אַרְבָּעִים יוֹם וְאַרְבָּעִים לַיְלָה, נָתַן ה' אֵלַי אֶת שְׁנֵי לַחַת הָאֲבָנִים, לַחַת הַבְּרִית" (דברים ט, יא).

וְאַרְדּ מִן-הָהָר וְהָהָר בָּעָר בָּאֵשׁ וּשְׁנֵי לוחות הַבְּרִית עַל שְׁתֵּי יָדַי (דברים ט, טו).

וְאַתָּפֶשׁ בְּשְׁנֵי הַלַּחַת וְאֶשְׁלַח מֵעַל שְׁתֵּי יָדַי וְאֶשְׁבֵּרם לְעֵינֵיכֶם" (דברים ט, יז).

למה יש שתי
השמות?
למה זה
מתחלף,
פעם שם זה,

פעם שם זה, ופעמיים שתי השמות גם יחד?

הממד הגשמי והממד הרוחני

והנראה לבאר בזה בעזרי"ת, שיש שני ממדים ללוחות, ממד גשמי חיצוני שהוא "לוחות האבנים", וממד פנימי שהוא "לוחות הברית" שזה מסמל את עומק האהבה של הברית החזק והאמיץ, בל ינתק, בין הקדוש ברוך הוא לבין כנסת ישראל. גם בממד החיצוני של "לוחות אבנים" יש עומק כמו שנפרש בהמשך.

משה ידע והבין את מורכבות הלוחות על כל ממדיה, וזה מה שהוא אומר קודם שהוא עולה להר לקחת "לוחות אבנים לוחות הברית" (ט, ט).

אחרי זה הוא מפרט שהשם נתן לו את "הלוחות אבנים" שזה "הנגלה" של הלוחות, ו"בלוחות אבנים" דווקא רואים שהם "כתובים באצבע אלוקים", היות וזו הבחינה החיצונית של הלוחות שנתפס לעיניים (ט, י), ובהמשך נעמיק יותר בזה.

אחרי זה משה מאשר שהקדוש ברוך הוא נתן לו את הלוחות על כל ממדיה "לוחות אבנים" וגם "לוחות הברית" (ט, יא).

אחרי זה משה מרמז על דבר נפלא! הקדוש ברוך הוא אומר לו "...רד מהר מזה כי שחת עמך..." (ט, יב). הוא ממש גורש משמים בגלל עוונם של ישראל. אבל למרות שהוא יורד מההר בעקבות חטאם של ישראל הוא מדגיש: וּשְׁנֵי לִחוֹת הַבְּרִית עַל שְׁתֵּי יָדַי (דברים ט, טו). כוונת משה להגיד: הקדוש ברוך הוא ברוב אהבתו ורחמיו לא החסיר את ממד הברית בינו לבין כנסת ישראל, למרות חטאם של ישראל שבגללם משה גורש מן השמיים לרדת לארץ.

אחרי זה משה אומר בסתם: וְאֶת־פֶּשַׁע בְּשָׁנֵי הַלָּחֹת וְאֶשְׁלָכֶם מֵעַל שְׁתֵּי יָדַי וְאֶשְׁבְּרֶם לְעֵינֵיכֶם (דברים ט, יז), וזה מובן על כפי שביארנו בכמה מקומות (עיין בחמודי שי על בראשית במאמר לשמחת תורה ובנחמות שי במאמר ל"ז בתמוז) שמשם רצה להפחיד את ישראל ולהכניס אותם להלם כדי שיחזרו בתשובה שלמה. משה רצה שהם יפחדו שח"ו התנתק הברית

בין ה' לישראל, אבל בכל זאת הוא מרמז "וְאֶשְׁבְּרֶם לְעֵינֵיכֶם", שרק החלק הנראה לעיניים - זה מה שנשבר! אולם בשעת מעשה הוא הכניס את עם ישראל להלם והם פחדו כאילו נותק הברית, שאף פעם לא יקרה, חס וחלילה.

עומק בחינת "אבנים" שבלוחות

גם בבחינת לוחות אבנים יש עומק גדול, הרי קודש הם, "ששברי לוחות מונחים בארון" ומשם למדנו ליהזר בכבוד ת"ח אפילו ששכח תלמודו (ברכות ח עמוד ב ועיין מנחות צט עמוד א ששם זה מאמרו של רב יוסף ועיין חמודי שי על בראשית במאמר לחנוכה) והם אכן הכלי החיצוני שמכיל בתוכו את עומק הברית.

העומק הזה טמון בעצם תיבת "אֲבָנִים" עצמה - המזכירה "אֶבֶן" ו"בָּנִים". שני הלוחות נפרדים גשמית, אך יחד הם מסמלים את הקשר בין האב - היינו אבינו שבשמים ית"ש ובין הבנים - היינו בנים אתם לה' אלקיכם" (דברים יד, א).

שני לוחות אב-בנים

א

אב

חמישה דברות

בין אדם למקום

או בין בנים לאביהם שבשמים

ב

בנים

חמישה דברות

בין אדם לחבירו

דהיינו הבנים בין עצמם

חיבורם של הלוחות, כמו חיבורם של אב עם בנו, אינו גשמי, ולכך הם שני לוחות, אך יש ביניהם קשר רוחני המאחדם - ולכן בפנימיותם הם "לוחות הברית". הברית נכרתה מעומק הליבות פנימה בין האב והבנים, זה מה שמאחדם בקשר נצחי, בל יינתק. הלוחות אבנים לא היו סתם אבנים חקוקות - הם היו כלים להכיל את הברית המאחד הבלתי נראה והנצחי, ובמק"א הארכנו (עיין חמודי שי על במדבר בליקוטים).

יראת ה': השער לאהבת ה'

"וַעֲתָה יִשְׂרָאֵל מָה ה' אֱלֹהֶיךָ שֶׁאֵל מַעֲמֹךָ פִּי אִם לִירָאָה אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ לִלְכֹת בְּכָל דַּרְכָיו וּלְאַהֲבָה אוֹתוֹ וּלְעֹבֵד אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ בְּכָל לִבְבְּךָ וּבְכָל נַפְשְׁךָ" (דברים י, יב)

מה שואל ה' מאיתנו? רק יראה? כיצד עלינו להבין בקשה זו? האם יראה היא באמת דבר קטן כל כך, שזה בקשה מועטה?

גישת רש"י: מערכת יחסים נצחית

רש"י בהתייחסו למילים הפותחות של הפסוק "וַעֲתָה יִשְׂרָאֵל" מפרש "אף על פי שעשיתם כל זאת עודנו רחמיו וחבתו עליכם! ומכל מה שחטאתם לפניו אינו שואל מכם כי אם ליראה... וגו'". רש"י מסביר שהדגש אינו על העונש אלא על מערכת היחסים. גם לאחר כישלונות חוזרים ונשנים, עם כל זה ה' אינו פונה מעם סגולתו. עוד ידו נטויה עלינו והוא רק מבקש שיחזרו ויתחברו אליו דרך היראה..

אך נשאלת השאלה: מהי בדיוק ה"יראה" הזאת?

גישת האברבנאל: יראה כאחריות מוסרית

האברבנאל מקדיש דיון ארוך לשאלה זו - כיצד להגדיר את היראה? הוא דוחה שני הסברים נפוצים. ראשית, הוא דוחה את הגדרת היראה כפחד מעונש בלבד. פחד כזה עשוי לרסן את האדם באופן זמני, אך אינו הצורה העליונה והרצויה של עבודת ה'. שנית, הוא דוחה את הדעה שהיראה מתייחסת ליראת הרוממות העמוקה הנובעת מהתבוננות בגדולתו האין-סופית של ה'. רמה כזו של הבנה, הוא טוען, מושגת רק על ידי יחידי סגולה ולא בהישג יד לכלל ישראל הנכללים ב"וַעֲתָה יִשְׂרָאֵל".

האברבנאל מגדיר את "היראה" כערנות מוסרית. אדם מתבונן בחסדים הרבים שה' משפיע עליו ומבין שאין שום הצדקה למרוד במיטיב גדול כזה. לפי האברבנאל, "יראה" פירושה להיות "ירא מהחטא" לשמור את עצמו מחטא משום שאינו רוצה להכעיס או לפגוע בשום פנים במי שמקיים אותו תמיד ומשפיע עליו טובה.

הבנה זו מקשרת באופן טבעי בין יראה לאהבה. שתיהן נובעות מאותה הכרה בחסדי ה'. האהבה מעוררת

משה שבר

את הלוחות בכוונה לשבור את ליבות בני ישראל כדי להחזירם בתשובה ולהציל אותם רוחנית ומכיליון, ועל זה הוא קבל "יישר כח" מהקב"ה (עיין שבת פז א). כשמשה שבר את הלוחות, הוא השמיד רק את צורתם הגלויה, כפי שהוא מדגיש "וְאֶשְׁבֵּרם לְעֵינֵיכֶם" (דברים ט, יז).

העם ראה את שבירת האבנים. אך מה שלא ראו - הברית עצמה נשארה שלמה! בשבירת הלוחות החיצוניים, משה שמר על הברית הפנימית. אילו העם היה מקבל את הלוחות מיד, בעודו שקוע בחטא עבודה זרה - הברית עצמה הייתה בסכנה. בהקרבת הגילוי הנתפס לעיניים, הוא הציל את המהות הנצחית. בחינת האבנים נשברו - הברית נשארה, כפי שביארנו כל זה בהרחבה במק"א (עיין ספר נחמות שי במאמר ל"ז בתמוז, ובספר חמודי שי על בראשית במאמר לשמחת תורה).

קשר בלתי שביר

הברית שנכרתה בסיני חיה ונושמת בכל פעם שעם ישראל מכריז באמונה "שִׁמְעוּ יִשְׂרָאֵל ה' אֱלֹהֵינוּ ה' אֶחָד" ומקבל עליו עול מלכות שמים. תיכף לקבלת עול זו "וְאַהֲבָתָה אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ בְּכָל לִבְבְּךָ וּבְכָל נַפְשְׁךָ וּבְכָל מְאֹדְךָ". אהבת ה' אינה רק רגש - היא הביטוי החי של הברית, של הקשר המתמשך שנבנה על החסד שה' נשבע לאבות, ולכן מיד בפסוק השני של הפרשה, אחרי ההבטחה לשמור את הברית, התורה מכריזה: "וְאַהֲבָתָה וּבְרִיכָה וְהִרְבָּה..." (דברים ז, יג). אהבתו וברכותיו של הקב"ה זורמות מהברית הנצחית הזו. הלוחות אבניים הנראים לעיניים יכלו להישבר, הברית שהם הכילו לא תישבר לעולם!

כל עוד עם ישראל מאמין בה', מקבל את מלכותו וחי על פי תורתו - הברית נשמרת ובאה לידי ביטוי בברית וחסד שלא ימוש ולא תמוט. זוהי מערכת יחסים נצחית שנכרתה על ידי ה' ואבותינו למען בניהם, בסוד "אבניים". משה שבר לוחות אבנים - ובזה הוא דווקא הציל את הברית והחסד שאבינו בשמים שומר לבניו לעד!

ל ע ב ו ד ה
ח י ו ב י ת ,
ואילו היראה
מ ר ס נ ת
את האדם

מלפעול באופן שאינו ראוי למערכת היחסים שלו עם ה'.

גישת המלבי"ם: לחיות תמיד בנוכחות ה'

המלבי"ם מציע נקודת מבט שונה. הוא מסביר ש"היראה" מתייחסת למה שחז"ל מכנים בושָה - תחושת בושה ויראת כבוד הנובעת מההכרה שה' צופה בכל מעשה תמיד. אדם המאמין באמת בהשגחה פרטית מבין שהוא לעולם אינו עומד לבדו. ה' צופה, מנחה ומפקח על כל עניין מחייו. הפסוק המבטא רעיון זה הוא: "שְׁוִיתִי ה' לְגִדִּי תָמִיד" (תהלים טז, ח).

המלבי"ם מסביר שמודעות זו משנה את התנהגותו של האדם. כשם שאדם לא היה נוהג שלא כהלכה בעומדו לפני מלך גדול, כך הוא נמנע ממעשה רע משום שהוא מכיר בכך שהוא עומד תמיד לפני מלך מלכי המלכים. זוהי יראת כבוד הנובעת מתחושת נוכחות ה'.

ברגע שאדם חי עם מודעות זו, הוא מבקש באופן טבעי לחקות את דרכי ה'. הוא מתבונן בחסד, ברחמים, בנדיבות, וברחמנות של ה', ושואף לחקות מידות אלו. מתוך החיקוי הזה צומחת אהבה עמוקה לה'.

גישת הכלי יקר: מדוע היראה היא "דבר קטן"?

הכלי יקר על פסוקנו פותח בשאלה מן הגמרא: "אָטוּ יִרְאֶה מִלְּתָא זוּטְרָתָא הִיא?" (ברכות לג ב.) - שפירושו: האם באמת יראה זה "דבר קטן"?

הכלי יקר מסביר שהתשובה טמונה במילה הפותחת של פסוקנו: "וְעֵתָהּ" שפירושו: עכשיו בהווה. משה מדבר אל הדור הייחודי הזה העומד לפניו בהווה. אלו היו האנשים שראו את עשר המכות, את קריעת ים סוף, את מעמד הר סיני, את המן, את ענני הכבוד, וארבעים שנות השגחה אלוקית גלויה.

אילו היה משה מדבר אל דורות עתידיים שלא ראו כמו

עיניהם את הניסים הללו, אכן הייתה היראה אתגר. אך לדור זה הייתה היראה אמורה לבוא באופן טבעי. הם ראו את כוחו של ה' במו עיניהם. הם חוו את הדרכתו בכל יום מימיהם. עבורם הייתה היראה באמת "דבר קטן".

הכלי יקר מלמד שהיראה גדלה מתוך מודעות למעורבותו של ה' בחיינו. ככל שאנו מכירים ביתר בהירות את ידו של ה', כך היראה באה באופן טבעי יותר.

גישת האור החיים: יראה כמפתח לאהבה

האור החיים הקדוש מציע תובנה עמוקה ביותר. הוא מסביר שיש שתי רמות עיקריות בעבודת ה': "אחת היא היראה ולמעלה הימנה האהבה". כאשר התורה אומרת: "מָה ה' אֱלֹהֶיךָ שֶׁאֵל מַעֲמֹךְ פִּי אִם לִירְאָה..." , הכוונה היא שה' מבקש רק שנתחיל ביראה. ולמה? משום שהיראה מובילה בהכרח לכל שאר המדרגות של עבודת ה'. אדם הירא את ה' ישמור את עצמו מחטא. הוא יהיה זהיר בקיום המצוות. הוא ישאף ללכת בדרכי ה'. ובסופו של דבר תפרח אותה יראה לאהבה. האור החיים מסכם רעיון זה בביטוי נפלא: "הרי שהיראה היא פתח לכנס לשער האהבה".

לפי גישה זו, ה' כאילו מבקש את היראה כ"בקשה קטנה" משום שהיא רק הצעד הראשון ביחס למטרה הנשגבה של אהבת ה'. היראה היא ההתחלה שבהישג יד כל יהודי במסעו לעלות בהר ה' לפסגת האהבה.

קריאת שמע: המעבר מיראה לאהבה

במאמרינו לפרשת ואתחנן, הראנו כיצד יראת ה' מביאה לאהבת ה' בתוך מבנה קריאת שמע, וזה משקף בצורה יפה את תורתו של אור החיים. נחזור על עיקרם של הדברים ונפתח רעיון זה עוד יותר, בעזרת.

"שְׁמַע יִשְׂרָאֵל ה' אֱלֹהֵינוּ ה' אֶחָד" (דברים ו, ד)

אנו מכסים את עינינו וממקדים את מחשבותינו. באותו רגע אנו מקבלים עלינו עול מלכות שמים. אנו מכירים בכך שה' מושל בכל היקום. אנו מכירים בכך שהוא מנהל כל ענייני חיינו. אנו עומדים לפניו ביראה. במובנים רבים מכיל רגע זה את הממדים השונים של היראה

ש ת י א ר ו
ה מ פ ר ש י מ
ש ס ק ר נ ו .
ה ו א מ כ י ל
א ת ג י ש ת

המלבי"ם לחיות תמיד בהכרה שאנחנו בנוכחות ה'. הוא מכיל את גישת האברבנאל להכיר בכל מה שה' עושה למעננו. הוא מכיל את גישת הכלי יקר במובן שברגע הגדול הזה של קבלת עומ"ש אנחנו כמו דורו של משה ומכירים במעשי ה' הגדולים והשגחתו. ועל הכל, הוא משמש כיסוד שעליו ניתן לבנות דבר גדול יותר, כפי שהסביר האור החיים שמיד לאחר קבלת עומ"ש שאנו עומדים ביראה לפניו ית', מיד לאחר מכן אנו מצווים:

"וְאַהֲבַתְּ אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ בְּכָל לְבָבְךָ וּבְכָל נַפְשְׁךָ וּבְכָל מְאֹדְךָ" (דברים ו, ה)

הסדר בקריאת שמע ברור: היראה קודמת, ואחריה האהבה, בדיוק כפי גישתו של האור החיים.

החידוש היומיומי

אותו סדר מופיע בפרשה השנייה של שמע, המופיעה בפרשתנו

"וְהָיָה אִם שָׁמַעְתָּ תִּשְׁמָעוּ אֶל מִצְוֹתַי אֲשֶׁר אֲנִי מִצְוֶה אֶתְכֶם הַיּוֹם לְאַהֲבָה אֶת ה' אֱלֹהֵיכֶם וּלְעֲבֹדוֹ בְּכָל לְבַבְכֶם וּבְכָל נַפְשְׁכֶם" (דברים יא, יג).

הפרשה השנייה של שמע מדגישה את המילה "היום". הפסוק פותח באותו רעיון של לחיות בהווה, כמו "וְעַתָּה יִשְׂרָאֵל". שני הביטויים מצביעים על אותה מסר: מערכת היחסים שלנו עם ה' חייבת להתחדש ולהיות תמיד בהווה, ולא כזיכרון מן העבר. כל יום מזמין חידוש, ועלינו לענות לקריאה של "חדשים לבקרים רבה אמונתך!" (איכה ג, כג) ומידי יום עלינו:

לקבל עלינו מחדש עול מלכות שמים,

ובזה להעמיק את יראתנו,

ומכוח זה להתעלות ולצמוח באהבה.

רעיון זה משתקף בברכה שאנו מברכים בכל בוקר: "בְּרוּךְ אַתָּה ה', נוֹתֵן הַתּוֹרָה". הברכה מנוסחת בלשון הווה משום שמתן התורה אינו רק אירוע היסטורי, מתן התורה והברית בין ה' ועמו מתחדש בכל יום

וחז"ל דורשי רשומות ראו הרבה רמזים במקרא שאנו מצווים "שבכל יום יהיו בעיניך כחדשים".

ה' רק מבקש חיבור איתנו

עתה נוכל לחזור לנקודה שבה התחלנו לאחר שמשה סיפר את כל הכישלונות הרבים של דור המדבר, הוא היה יכול, וצפוי, להתמקד בעונש, אך לא! במקום זאת הוא מדבר על המערכת היחסים שלנו עם ה'. כפי שלימד רש"י, למרות כל מה שאירע, אהבתו ורחמיו של ה' עלינו נותרו שלמים. ה' אינו מבקש מאיתנו שלמות על ההתחלה, אלא רק להתחיל ביראה. הוא מבקש חיבור - להכיר בנוכחותו, לקבל את מלכותו, להשמר מחטא, וללכת בדרכיו ית'. היעד הוא אהבת ה', אך המסע מתחיל ביראת ה'. כפי שאור החיים לימדנו ביפי מליצתו "הָרִי שֶׁהִירָאָה הִיא פֶּתַח לְכַנֵּס לְשַׁעַר הָאַהֲבָה". אולי זהו פשרו של דברי משה

"וְעַתָּה יִשְׂרָאֵל מָה ה' אֱלֹהֶיךָ שְׂאֵל מֵעַמָּךְ כִּי אִם לִירָאָה..."

ה' מבקש רק שניקח את הצעד הראשון של היראה, והמסע עד אהבת ה' יבוא מאלינו: "...וּלְאַהֲבָה אוֹתוֹ לְעֲבֹד אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ בְּכָל לְבָבְךָ וּבְכָל נַפְשְׁךָ" (דברים י, יב).

מהרא"ל צינץ

אהבת ה' לישראל, עד כמה!

פרשת עקב

דרשה זו דרש רבינו המהרא"ל באריכות בבית מדרשו בשבת פרשת עקב. נביא כאן את מקצתה: בראש הפרשה מבטיחנו הבורא יתברך שמו על שכרו של מי ששומר ועושה את המצוות:

אם תעשו את המצוות - וְהָיָה עֲקֵב תִּשְׁמָעוּן אֶת הַמִּשְׁפָּטִים הָאֵלֶּה וְשִׁמְרָתֶם וַעֲשִׂיתֶם אִתָּם - אזי תקבלו שכר - וְשָׁמַר ה' אֱלֹהֶיךָ לְךָ אֶת הַבְּרִית וְאֶת הַחֶסֶד אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לְאַבְרָהָם. ומיד מפורט באריכות מתן השכר - וְאַהֲבָה וּבְרָכָה וְהַרְפָּה... בְּרוּךְ תִּהְיֶה.....

אכן רבינו המהרא"ל מביא מדרש שלכאורה תמוה מאד, אומר המדרש: מהו וְשָׁמַר, אָמַר רַבִּי שְׁמוּאֵל

הקב"ה אוהב להעניק לעם ישראל

בַּר נְחֻמָּן, כָּל
מֵה שִׁישְׁרָאֵל
אֵל כִּי יֵם
בְּעוֹלָם
הַזֶּה מִכְּחַ

הַבְּרִכּוֹת שֶׁבְּרַכְּם בְּלָעַם הָרָשָׁע, אֲבָל בְּרִכּוֹת שֶׁבְּרַכּוּ
אוֹתָן הָאֲבוֹת מְשֻׁמְרִין הֵן לְעֵתִיד לְבּוֹא, שְׁנֵאֲמַר: וְשֹׁמֵר
ה' אֱלֹהֵיךָ וגו'. (דברים רבה ג ד). המדרש מבאר את
הפסוק "ושמר ה' אלקיך" שכוונתו לומר שלא תקבל
עתה שום שכר אלא הברכות יהיו שמורות לעתיד
לבוא. אולם תמוה לנו שהרי נאמר מיד פירוט רב
של השכר בעולם הזה? ואכן על פניו זהו מדרש
פליאה, אך אחר שנלמד את ביאורו המאיר של רבינו
נזכה כאן ליהלום יקר ונדיר.

רבינו הקדים קושיא עקרונית, איך יתכן שכאן, וכן
בפרשת בחוקותי, הקב"ה מאריך בשכר המצוות ומונה
רק טובות גשמיות. היתכן? זהו השכר האמיתי, העולם
הגשמי?

ואז סיפר רבינו משל: היה היה אב שאהב מאד את
בנו, ולכן מאד אהב ל"פנק" אותו במלבושים יקרים
ומכובדים, ולראות שטוב ונעים לבנו. אולם הבן לא
היה נזהר על שלימות המלבושים והיה מטנף בגדיו
ומפסיד אותם, ולכן נאלץ האב להלביש את בנו
במלבושים פשוטים בבלויי סחבות. והנה כל פעם
שהיה האב רואה את בנו עם המלבושים הגרועים, היה
מכה אותו על כך שאיננו לבוש במלבושים מכובדים.
ונבין, למרות שהאב הוא שהלבישו את המלבושים
הגרועים, בכל זאת כעס עליו על כך שבהתנהגותו גרם
שאביו לא יוכל להיטיב איתו.

נעמיק ונראה שהבן נענש על חטאו בשני עונשים:

א. על עצם הדבר שטינף את בגדיו.

ב. על כך שגרם לאביו האוהב להענישו ולצער אותו.

ולהיפך במידה טובה ברגע שהבן ייטיב את דרכיו
ולא יטנף את בגדיו, אזי יחזור האב להלבישו
מלבושי כבוד. ועוד מעניק לו הרבה שכר גם על
התנהגותו הטובה וגם על כך שגורם שאביו יוכל
להיטיב לו.

והנמשל כאן ברור: בעת שעם ישראל עוברים על
מצוות ה', וח"ו הקב"ה מענישם. לא אך שנענשים על
עצם העבירה. אלא ענשם כפול גם על כך שהם גורמים
כביכול צער להקב"ה בזה הדבר עצמו שהוא נזקק

להענישם. רעיון זה מובא בגמ' בברכות ג. "אוי להם
לבנים שגלו מעל שולחן אביהם". משמע מהגמרא,
ש"אוי להם" לא רק על העבירות שעשו, אלא "אוי
להם" על כך שקיבלו עונש וגלו. כי העונש שלהם גורם
צער לשכינה. והדבר דומה לאם שרוצה להשפיע חלב
לבנה, ואם אינו יונק הדבר כואב לה מאד. וכך הקב"ה
שאוהב אותנו. מצטער על כך שאינו יכול להיטיב
לאהוביו.

ומכיון שכך, אזי להיפך, כשעם ישראל נוהגים
כשורה, והקב"ה מיטיב להם, אזי הם יקבלו שתי
"סוכריות". סוכריה אחת על כך שעשו רצונו של
מקום. וסוכריה נוספת על כך שקיבלו את הסוכריה
הראשונה, והם לא גרמו למנוע את רצונו של הקב"ה
להיטיב להם! (כשם אחד מגדולי האחרונים בדור
האחרון נאמר: שהסוכריה השניה מתוקה הרבה יותר
מן הראשונה....)

לפי הדברים הנ"ל מיישב רבינו את הבטחות השכר
הגשמי: עתה כאשר הבינונו שהקב"ה חפץ להיטיב
לאהוביו, והוא רק כביכול מצפה שלא תהיה סיבה
שתמנע ממנו להיטיב להם. נמצינו למדים. שכל השכר
הגשמי המפורט בתורה: בפרשתנו, ובפרשת בחוקותי,
אינו בגדר "שכר" על המצוות. אלא הקב"ה מיטיב לנו
כי הוא אוהב ורוצה להיטיב לנו, והעובדה שאנו עושים
מצוות ו"איננו מטנפים את בגדינו" היא רק "מאפשרת"
כביכול להקב"ה לעשות את רצונו ולהיטיב לנו. ובאמת
שכר המצוות האמיתי הוא בעולם הבא, וכל הטובות
שבעולם הזה הן אך תוצאה של כך שאנו "מאפשרים"
לה' להיטיב לנו.

עתה נבין היטב את דברי המדרש בביאור הכתובים:
את השכר האמיתי על המצוות. השכר הרוחני והנצחי
עליו נאמר - "וְשֹׁמֵר ה' אֱלֹהֵיךָ". השם ישמור לנו
אותו לעתיד לבוא! אולם הכתוב ממשיך "וְאֶהְיֶה".
כלומר כיון שהקב"ה אוהב אותנו וכביכול מתענג על
כך שאנו יושבים בשלווה. לכן "וְיִבְרַכְּךָ וְהִרְבֶּהךָ" - הוא
יתן לנו שפע הטבות בעולם הזה כי ברצונו להיטיב
לנו, אולם אין זה "שכר" על המצוות, אלא מצד רצונו
של הקב"ה שיהיה לנו טוב. השכר עצמו כולן שמור
לעתיד לבא!

הקב"ה אוהב להעניק ולתת לעם ישראל, כמה מחייב,
וכמה מרומם!